

A földrajzi nevek betűrendbe sorolása

Gercsák Gábor

A különböző mutatókban szereplő adatok, utalások jelentősen növelik egy kiadvány kezelhetőségét és értékét, ezért ezek összeállítása pontosan megfogalmazott szempontokat, nagy figyelmet és szakmai, valamint nyelvi tájékozottságot kíván. A földrajzinév-mutató szerkesztése és a nevek besorolása nem lehet mechanikus munka. Az igényesebb kiadványok a névmutatójuk előtt – sokszor idegen nyelven is – ismertetik a nevek sorba rendezésének elvét, hogy megkönnyítsék a névkeresést.

Az idegen formákat is tartalmazó földrajzi nevek betűrendbe sorolása előtt legalább három szempontot kell tisztázni. Milyen betűrendet kövessenek a nevek a felsorolásban? Hozzá tartozzon-e a névelő a név megkülönböztető tagjához? A megkülönböztető tag előtt szereplő földrajzi fogalom számíton-e a besorolásnál?

Betűk

A kezdő térképszerkesztők számára szokatlan, hogy a nemzetközi gyakorlat az általános latin betűrendet alkalmazza, vagyis a betűrendbe sorolásnál nem veszi figyelembe a különböző helyzetű mellékjeleket, az úgynevezett diakritikus jeleket. E tekintetben egyenrangúak és a

betűnek számítanak pl. az alábbiak: *à, á, â, ã, ä, å, ã, ä, å, q*. Ennek megfelelően a magyar *ő* betű is az *o* betűcsoportba tartozik, és a legkülönbözőbb nyelvekben használt sokféle változatnak (*ò, ó, ô, õ, ø, õ, õ, ó, ö*) csak egyike. Természetesen ugyanez a szabály vonatkozik a mássalhangzókra is: így pl. az *s* betűcsoporthoz sorolandó többek közt az *ś, š, ș, ş* is, de az *sz* betű már nem. Megjegyzendő, hogy az egyes nyelvek még az azonos mellékjeleket viselő betűket is eltérően ejthetik.

Sajnos gyakori kiadói vagy szerkesztői hiba, hogy a betűk mellékjelei a hiányos betűkészletek vagy gondatlanság miatt elmaradnak. Különösen a nevek internetes keresésekor kell nagyon figyelmesen értékelni a találatokat, mert a betűk mellékjelei sokszor eltűnnek, és ilyenkor könnyen fogadunk el téves információt. Néhány érdekes példa arra, hogy ha a nevek diakritikus jelei lemaradnak vagy más jellel alakulnak, az objektumok összetéveszthetők: 1. táblázat.

A térképésznek figyelnie kell arra, hogy a legváltozatosabb mellékjelekkel ellátott betűk ne csak a képernyőn, de a nyomaton is az adott nyelv helyesírásának megfelelően, pontosan és jól olvashatóan jelenjenek meg. A korszerű szövegszerkesztők karakterkészlete már szinte minden magán- és

<i>Bócsa</i>	település, Bács-Kiskun megye	<i>Bocșa</i>	település, Románia
<i>Hetes</i>	település, Somogy megye	<i>Hetés</i>	néprajzi tájegység
<i>Kéty</i>	település, Tolna megye	<i>Kety</i>	folyó Szibériában
<i>Kohat</i>	település, Pakisztán	<i>Kőhát</i>	hegység Erdélyben
<i>Komoró</i>	település, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	<i>Kömörő</i>	település, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
<i>Kömlő</i>	település, Heves megye	<i>Komló</i>	település, Baranya megye
<i>Körös</i>	folyó	<i>Körös</i>	település, Baranya megye
<i>Orland</i>	település, Egyesült Államok	<i>Ørland</i>	település, Norvégia
<i>Sántos</i>	település, Somogy megye	<i>Santos</i>	település, Brazília
<i>Savé</i>	település, Benin	<i>Save</i>	folyó Franciaországban
<i>Szava</i>	település, Baranya megye	<i>Száva</i>	folyó
<i>Zabno</i>	település, Lengyelország	<i>Žabno</i>	település, Horvátország

1. táblázat

mássalhangzó betűjét tartalmazza, de ügyelni kell arra, hogy a fájlok másolásakor egyes különleges betűk más betűvé torzulhatnak (pl. csak a magyar írásban létező *ő* és *ű* is könnyen válik *o* vagy *ó*, illetve *ü* vagy *ű* betűvé). Az idegen mellékjeles betűket, szokatlan írásjegyeket és kapcsolatokat tartalmazó földrajzi nevek pontos írásának elsődleges és legmegbízhatóbb forrása az eredeti nyelven hozzáférhető alapanyag (pl. térkép, helynévtár).

Betűrendek

A magyar írás hangjelölő, azaz egy hangnak egy betű felel meg. A betű lehet egyjegyű (pl. *a*, *ó*, *z*) vagy többjegyű (pl. *cs*, *dzs*, *ty*). Ebből következik az a szokatlanul ható megállapítás, hogy pl. a *Szécsény* nevű településünk ugyan nyolc írásjegyből áll, de csak ötbetűs.

A magyar ábécére rendezett mutatók – kivéve a pl. a nyelvészeti munkákat – annyiban eltérnek a szoros betűrendtől, hogy a magánhangzók rövid és hosszú változatai azonos értékűek (pl. *Sárisáp*, *Sarkad*, *Sármellék*). Az atlaszokban és térképeken azonban a magyar és idegen nyelvű nevek vegyesen fordulnak elő, és várható, hogy a kiadványt nem csak magyar anyanyelvűek fogják használni. A gyakorlati megfontolás indokolja, hogy ilyen esetekben ne a magyar ábécé sorrendje legyen az irányadó, vagyis a névmutatót nem a hagyományos szabályaink szerint kell összeállítani. Nem várható el ugyanis a külföldi térképhasználótól, hogy tisztában legyen a sajátos magyar írásjegykapcsolatokkal, illetve hogy minden esetben meg tudja különböztetni, két írásjel mikor képez egy betűt. Egy magyarul nem tudó nem képes eldönteni, hogy pl. *Kiszombor* nevében egy *sz* betű vagy egy *s* és egy *z* betű áll-e. Ugyancsak megfeszíthetetlen számára, hogy pl. a *Vámoszabadi* és a *Hosszúhetény* név elválasztása az *ssz* kapcsolatnál (*Vámos-szabadi*, illetve *Hosz-szúhetény*) miért különbözik.

Természetesen a magyar térképolvasók sem ismerhetik feltétlen az egyes írásjegyek más nyelvű, sokszor egy hangot jelölő (és ezért el nem választható) sajátos összetartozását (pl. a dán *æ*, a holland *ij*, lengyel *sz*, a német *sch*, a spanyol *ll*, a vietnámi *ng*). Ezért az olyan kiadvány névmutatójának szerkesztésénél, amelynél feltételezhető,

hogy nem csak az azt megjelentető országban fogják használni, célszerű, ha az összeállító az általános latin betűs ábécét követve rendezi a neveket. Ez azt jelenti, hogy a többjegyű betűk (pl. az angol *th*, a francia *tch*, lengyel *rz*, a magyar *gy*, a német *ch*) minden egyes jegye önálló betűnek számít. Ilyenkor a betűrendbe sorolásnál nem szabad tekintettel lenni sem az írásjegyek kapcsolataira, sem a mellékjelekre.

A betűrendbe sorolás eltérő gyakorlatát jól szemlélteti az alábbi felsorolás: *Zuvár*; *Zürich*, *Zsana*, *Zsórifürdő*, *Zsögödfürdő*. Ez az összeállítás követi a hagyományos magyar ábécébe rendezés elvét, de ezt egy nem magyar anyanyelvű aligha tudja értelmezni és követni. Ezért az atlaszok névmutatóiban és a lexikonokban a latin alapábécét követve az alábbi sorrendben jelennének meg a fenti nevek: *Zsana*, *Zsögödfürdő*, *Zsórifürdő*, *Zürich*, *Zuvár* (vagyis a többjegyű betűk minden írásjegye külön-külön betűnek számít, a mellékjeles magánhangzókat pedig betűcsoportonként kezelik). Célszerű táblázatban összefoglalni a magyarban nem szereplő, de a latin betűvel írt idegen földrajzi nevekben gyakrabban előforduló sajátos egy- és többjegyű betűket.

Egyjegyű betű	Nyelv (példa)
A a	
Â â	francia (Ânou Mellene, Mâcon) román (Bârlad) török (Elâziğ) vietnámi (Tân An)
Ä ä	észti (Pärnu) finn (Äänekoski) német (Räti-Alpok) svéd (Vänern)
Å å	dán (Århus) norvég (Ålesund) svéd (Borås)
Ă ă	román (Brăila) vietnámi (Cao Bàng)
Ã ã	portugál (Covilhã, São Paulo)
C c	

Ç ç	albán (Laç) francia (Besançon) portugál (Iguaçu) török (Çanakkale)
Č č	cseh (Ivančice) horvát (Ploče) lett (Strenči) szerb (Pančevo) szlovák (Lučenec) szlovén (Črni vrh)
Ĉ ĉ	máltai (Bahar iĉ-Ĉaghaq)
D d	
Ð ð	feröeri (Suðoroy) izlandi (Breiða-fjord)
Đ đ	horvát (Đurđevac) szerb (Indija) vietnámi (Đa Nặng)
E e	
Ë ë	albán (Durrës, Tiranë)
Ę ę	lengyel (Częstochowa, Ostrołęka, Oświęcim)
È è	francia (Genève, Isère, Liège)
Ê ê	francia (Têt) vietnámi (Huê)
G g	
Ğ ğ	azeri (Ağdam) török (Tekirdağ)
Ġ ġ	máltai (San Ġiljan)
H h	
Ħ ħ	máltai (Bengħisa-fok)
I i	
Î î	francia (Île-de-France, Nîmes) román (Însurăţei)
Î î	francia (Aîr, Cap-Haitien)
I ı	azeri (Ixıçı) török (Kızılırmak)
İ i	azeri (İvanovka) török (İstanbul, Rize)
Ī ī	lett (Rīga, Slītere)
IJ ij	holland (IJssel-tó, Nijmegen)
L l	
Ł ł	lengyel (Kołobrzeg, Łódź, Wrocław)
Ľ ľ	szlovák (Ipeľ, Lubá)
N n	

Ń ń	lengyel (Poznań, Gdańsk)
Ñ ñ	filippínó (Engaño-fok) spanyol (Miño)
Ň ň	cseh (Plzeň) szlovák (Ňarad, Rišňovce)
O o	
Ô ô	francia (Rhône) portugál (Pôrto Alegre) szlovák (Tôň) vietnámi (Ha Nôi)
Õ õ	észti (Vôrts-tó) portugál (Solimões)
Ø ø	dán (København, Øresund) feröeri (Sørvagur) norvég (Vardø)
S s	
Š š	cseh (Šumava) horvát (Šibenik) lett (Műsa) litván (Šiauliai) szerb (Niš) szlovák (Košice) szlovén (Laško)
Ş ş	azeri (Kızıldaş) román (Bucureşti) török (Erciyaş dağı, Şanlıurfa)
T t	
Ț ț	román (Ialomița, Piatra-Neamț, Țicleni)
Þ þ	izlandi (Þórshöfn, Þistil-fjord)
U u	
Û û	olasz (Cantù, Cefalù)
Ů ů	cseh (Dvůr Králové, Havlíčkův Brod)
Y y	
Ý ý	cseh (Nýraň, Týn) izlandi (Mýra) szlovák (Veľký Krtíš)
Z z	
Ż ż	lengyel (Żywiec, Łomża) máltai (Żejtun)
Ž ž	cseh (Žamberk) horvát (Varaždin) litván (Žemaitija) szerb (Požarevac) szlovák (Ružomberok) szlovén (Lož)
Ž ž	lengyel (Kuznica, Łódź)

Több- jegyű betű	Nyelv (példa)
aa	holland (Maastricht) német (Saarbrücken)
æ	dán (Sjælland)
aen	francia (Caen)
ai	angol (Fairbanks) finn (Saimaaa) francia (Calais)
ao, ão	francia (Laon) portugál (São Paulo)
au	finn (Rauma) francia (Lausanne) izlandi (Raufarhöfn) német (Braunschweig) norvég (Haugesund)
cc	olasz (Lucca) spanyol (Occoro)
cch	olasz (Vecchiano)
ch	angol (Manchester) cseh (Macoča) francia (Vichy) lengyel (Częstochowa) német (München) olasz (Marche) portugál (Machacalis) román (Techirghiol) spanyol (Elche) svéd (Charlottenberg) szlovák (Dlhý vrch)
chs	német (Sachsenburg)
cia	olasz (Caccia-fok)
cio	olasz (Bonifácio)
ck	angol (Rocky Mountains) német (Mecklenburg) svéd (Stockholm)
cqu	olasz (Acqua)
cz	lengyel (Parzew)
cs	magyar (Técső)
dh	albán (Dhërmi)
dz, dž	cseh (Nový Bydžov) lengyel (Łódź) magyar (Bodza) szlovák (Jablonov nad Turňou)
dzs	magyar (Mandzsúria)
ea	angol (Swansea)
eau	francia (Bordeaux)
ee	angol (Keewatin) holland (Zeeland) német (Schneeberg)
eeuw	holland (Leeuwarden)

eg	dán (Stege)
eh	német (Lehndorf)
ei	izlandi (Breiða-fjord) német (Leipzig) norvég (Trondheim)
eu	francia (Meuse) holland (Deume) német (Bayreuth)
ew	angol (Newcastle)
ey	angol (Sydney) francia (Aveyron) izlandi (Reykjavík)
gg	olasz (Reggio di Calabria)
gh	olasz (Bagheria) román (Reghin)
gia	olasz (Perugia)
gio	olasz (Gioia)
giu	olasz (Giulia)
gj	albán (Shëngjin) norvég (Gjuvikfjell)
gl	olasz (Cagliari)
gn	francia (Gascogne) olasz (Bologna)
gu	portugál (Iguaçu) spanyol (Guadiana)
gy	magyar (Zagyva)
hj	svéd (Hjällen)
ie	angol (Springfield) finn (Rovaniemi) német (Wien)
ieuw	holland (Nieuw-Amsterdam)
ij	holland (Nijmegen)
im	francia (Reims)
in	francia (Indre)
iu	finn (Siuruanjoki)
kj	norvég (Vikja)
kn	angol (Iron Knob)
lh	portugál (Ilha)
lj	horvát (Pelješac) svéd (Ljugarn)
ll	francia (Versailles) spanyol (Llanos, Medellín)
ly	magyar (Mályi)
mn	svéd (Karlshamn)
ng	izlandi (Langholt) vietnámi (Nghia Lo)
nh	portugál (Mino) vietnámi (Thanh Phò Hò Chi Minh)
nj	albán (Orenje) horvát (Kamenjak-fok)

ny	magyar (Bakonyalja)
oa	angol (Sevenoaks)
oe, ðe	holland (Bloemfontein) német (Oelsnitz) portugál (Solimões)
oh	német (Rohrau)
oi	finn (Pohjois-li) francia (Artois)
oo	angol (Brooks-hegység) holland (Amersfoort) német (Hooge)
ou	angol (Melbourne) cseh (Olomouc) francia (Lourdes) holland (Schouwen) portugál (Douro)
øv	dán (Støvring)
ow	angol (Yellowstone) német (Grabow)
öh	német (Göhren)
öy, øy	finn (Vöyri) norvég (Karmøy)
ph	angol (Memphis) francia (Dauphin) vietnámi (Hai Phong)
qu	angol (Queenstown) francia (Québec) olasz (Aquila) portugál (Bodoquena) spanyol (Guayaquil)
rh	német (Rheine)
rr	albán (Durrës)
rz	lengyel (Gorzów)
sc	francia (Escaut) román (Berzasca)
sch	holland (Enschede) német (Donaueschingen) olasz (Ischia)
scia	olasz (Brescia)
scio	olasz (Pisciotta)
sh	albán (Peshkopi) angol (Nashville)
sj	dán (Sjælland) norvég (Lesjaskog) svéd (Venjansjön)
sk	cseh (České Budějovice) dán (Skælskør) norvég (Torsken) svéd (Pieskehaure) szlovák (Slovenský Grob)
skj	svéd (Skjulsta)

sl	cseh (Mladá Boleslav) szlovák (Bratislava)
ss	német (Kassel)
st, št	cseh (Ostrava) szlovák (Štúrovo)
sz	lengyel (Warszawa) magyar (Tisza)
tch	francia (Bitche)
th	albán (Vithkuq) német (Leitha)
tj	norvég (Stjørdal)
tsch	német (Gatschow)
tz	német (Wetzikon)
ty	magyar (Etyek)
ue	német (Duensen)
uh	német (Ruhr)
ui	holland (Enkhuizen)
uo	finn (Kuopio)
uu	holland (Wuustwezel)
uy	francia (Guyenne)
xh	albán (Sukaxh)
zh	albán (Lezhë)
zz	olasz (Abruzzi)
zs	magyar (Bozsok)
zsch	német (Oetzsch)

A névelőt tartalmazó nevek betűrendje

Egyes nyelvek földrajzi nevei tartalmazhatnak határozott névelőt (pl. az angol *the*, az arab *al* vagy *el*, a francia *le*, a holland *den*), amelyet írhatnak kis- vagy nagybetűvel, külön vagy kötőjellel. A latin betűs nyelveknél a névelő hagyományosan a név részét képezi, és a besorolást ennek megfelelően kell végezni (pl. *La Manche*, *L'Aquila*, *Lausanne*, *Le Havre*, vagy *'s-Gravenhage*, *Sheffiled*, *'s-Hertogenbosch*, *Sherwood*, illetve *The Rock*, *Theszaloníki*, *The Wash* a helyes sorrend). Mint látható, ezek a névelők nagy kezdőbetűsek, kivéve az utolsó betűjével rövidített névelőt.

A nem latin betűvel író nyelvek közül e tekintetben az arab földrajzi nevek okozzák a legtöbb bizonytalanságot. A gyakran előforduló határozott névelőt – átírásoktól függően – kötőjellel vagy önálló elemként, illetve *el* vagy *al* alakban, de általában nagybetűvel kapcsolják a névhez (pl. *Al Qāhira*, *Al-Qāhira*, *el-Káhira*, *El-Káhira*,

El-Qāhira). Nemzetközi átírásban az arab névelő általában *al*, míg a magyar átírásban a klasszikus neveknél *al*, a földrajzi neveknél *el*. A hazai és külföldi átírások viszont egységesen követik, ha az arab névelő *I-je* hasonul a követő név első mássalhangzójához (pl. a magyar alakú *Szuez* név esetében *Esz-Szuveisz*, illetve *As-Suways*). A közismert nevek megtalálásának könnyítése érdekében célszerű utalást készíteni, hogy az arab nyelv névadásának gyakorlatával tisztában nem lévő olvasó is tudjon tájékozódni a mutatóban (pl. *Kairó* lásd *El-Káhira*).

A megkülönböztető tagja előtt földrajzi fogalmat tartalmazó nevek betűrendje

Idegen földrajzi nevekben, ha a köznévi tagot nem fordítjuk magyarra, a név előtt gyakran áll egy idegen nyelvű, nagy kezdőbetűs köznévi tag (pl. az arab *Dzsebel-ed-Drúz*, a francia *Mont Blanc*, a portugál *Rio Branco*, a skót *Loch Ness*, a spanyol *Sierra Madre*). Az általános nemzetközi gyakorlatban a nevek besorolásának rendjét nem a térképen olvasható alak szabja meg, hanem a tulajdonnévi, azaz a megkülönböztető tag sorrendje a meghatározó. Ilyenkor a névmutatókban a neveket felcserélik, a tagokat pedig vesszővel választják el (pl. *Ness, Loch* vagy *Blanc, Mont*), és esetenként utalást is készítenek (pl. *Mount Everest* lásd *Everest, Mount*, vagy *Sierra Nevada* lásd *Nevada, Sierra*).

A fentiekből következik, hogy a térképen azonos alakú, de más térképi objektumot jelölő neveket a névmutatóban más-más helyen tüntethetnek fel. Így az amerikai *Mount Shasta* név, ha települést jelöl, az *M-nél* szerepel, de ha egy csúcsra vonatkozik, akkor *Shasta, Mount* alakban található az *S-nél*. Az ilyen szempont szerint összeállított mutatókban az argentin *Río Negro* tartomány névként az *R-nél*, folyónévként viszont az *N-nél* szerepel *Negro, Río* alakban. Ugyanígy a magyarosan átírt arab *Vádi-Músza* idegen nyelvű atlaszok névmutatóiban két helyen is keresendő: *Wádi Músā* mint település, és *Músā, Wádi* mint völgy.

Érdekes eset az, amikor egy ilyen típusú név valamilyen köznévi utótaggal bővül, és akkor az új név már más típusú objektumot jelöl. Például

a *Mont Blanc* csúcs alatt futó alagút, a *Tunnel du Mont Blanc* a betűrendben nem a *T-nél*, hanem az *M-nél* szerepel, mégpedig *Mont Blanc, Tunnel du* alakban, ugyanis ebben a névben csak a *tunnel* elem a köznévi alaptag, és a teljes *Mont Blanc* kifejezés a megkülönböztető tag.

A magyar atlaszok azt a gyakorlatot követik, hogy a térképen olvasható alakot adják meg a névmutatóban.

Summary

Alphabetical arrangement of geographical names

Although the computers can easily put the geographical names in alphabetical order, it is the author's or editor's responsibility to decide the rules of arrangement. The paper discusses what kind of alphabetical orders may be used, whether the definite article in front of certain proper names should be considered a part of the name or not, and whether the generic names that stand in front of the specific name should determine the place of the name in an alphabetical list or not. The editors should also be aware of the various transcription systems of geographical names as well as the compound letters and diacritical marks widely used in different languages. The paper gives several examples, which highlight the main concerns when compiling registers of geographical names for the local or international readership.

Dr. Gercsák Gábor

ELTE Térképtudományi és
Geoinformatikai Tanszék
1117 Budapest, Pázmány
Péter sétány 1/A